

УДК: 316.28:070

ОЛЬГА СУССЬКА,

кандидат філософських наук, професор кафедри зв'язків із громадськістю, психології та педагогіки НаУКМА

Соціологічна наука між Сциллою і Харибдою сучасного меркантилізму і наукового пізнання

Анотація

Одним із концептуально-методологічних за своєю природою теоретичних висновків щодо позицій громадської думки та її ролі в демократизації суспільства є те, що з-поміж масиву смислів, сформованих соціологічною думкою останніх десятиліть, впливає, що теорія — це система узагальненого знання, що відображає шляхом пояснення тих чи інших аспектів соціальної дійсності певні закони соціального розвитку. Саме в онтологічному розумінні соціального факту закладено можливість охопити як різноманітні процеси, так і відносини, речі і структури. Діалектичний підхід потребує врахування залежності факту від теорії. При цьому не можна забувати про певну відносність такої залежності, адже факт є також детермінованим об'єктивною реальністю. Сучасна соціологія має забезпечити такий рівень теоретичного обґрунтування, щоби виконувати в суспільстві не лише консультативну, а й конструктивну функцію.

Ключові слова: сучасна соціологія, теоретичні висновки, онтологічне розуміння, діалектичний підхід, конструктивна функція

Соціологічна наука в Україні входить у новий етап — переходу від констатації й обчислення рейтингів до справжнього пояснення закономірностей існування і розвитку суспільства. Сучасна соціологія впритул наблилася до визнання потреб самого суспільства, його окремих соціальних груп і спільнот, діяльність яких відбувається у певних царинах соціального буття. Професійному багажу соціологів аж ніяк не бракує інформації, радше бракує системи.

Найпомітнішим є вплив гіперрозмаїття й надмірності напрямів, іноді важко поєднаних між собою підходів, категорій, поглядів і методів у спеціальній і галузевій соціології. Кожна із різноманітних концепцій виглядає вельми переконливо, кожен метод нібито працює, за кожним теоретичним підходом стоять імена світових авторитетів, у деталізації й дискретності напрямів приховані можливості подальшої поглибленої галузевої спеціалізації.

Соціологові, який планує свою подальшу діяльність і професійну долю, тобто випрацьовує свої професійні позиції, іноді доволі важко зробити вибір за ситуації, коли вже немає гострої потреби в набутті нових знань, натомість постає питання усвідомлення й систематизації знань уже накопичених, визначення свого ставлення до різних шкіл і своєї позиції стосовно “магічної” переконливості тих наявних теорій, що їх уже вважають константами.

Але попри все висловити свої точки зору і позиції щодо предметів і фактів соціальної дійсності та переконати в них наукову спільноту стає дедалі важче. Систематизація накопичених знань, зафіксована переважно в дисертаціях різного рівня і спрямованості, залишається лежати на полицях бібліотек, а поступ соціологічної науки в мейнстрімі наукового прогресу від цього не пришвидшується.

Одна із причин такої ситуації полягає в тому, що ми навчаємо накопичувати знання, але практично не спонукаємо до напрацювання усвідомленої власної системи професійних поглядів, свого професійного світогляду. Причому це не є проблемою лише молодих учених. Багато соціологів-професіоналів обирають щедre поле полстеризму саме тому, що серед гарно зробленої емпірики не треба “розшукувати” і “вибудовувати” якісь теоретичні концепції, робити якісь висновки, крім власне емпіричних: результатів досягнуто, і вони говорять самі за себе. Електоральна соціологія, що перетворилася останнім часом на “сезонні роботи”, є яскравим підтвердженням цього. “По-різному розуміють полстери і соціологи (хоча й не всі) зміст поняття “громадська думка” в атрибутивному смислі. Витоки цих відмінностей — неоднакові концепція суспільства і зміст поняття “громадська думка”” [Оссовський, 1999: с. 1, 7–8].

Справді, щоб не зводити весь зміст дослідження до “реакції паперу на олівець”, треба докласти зусиль не лише в плані дотримання методики і технології проведення досліджень, а й напрацювати власну концептуальну позицію щодо мети й реалізації завдань дослідження. Так, наприклад, ми досі не впевнені, чи насправді “мотором” антикомуністичних і антисоціалістичних революційних трансформацій у Східній Європі виявилось “масове прагнення модернізації, котре формулювалося як бажання жити “як на Заході”” [Шкаратан, Ильин, 2006: с. 263]; чи насправді, як справедливо вважає О.Іващенко, матеріально-фінансова зухвалість пострадянських “віннерів” ментально походить саме з часів тотального дефіциту: “...вже сьогодні провокуючи у пересічних українців ту саму заздрість, яка і в новітній період виявилась однією зі спонук досягнення “новими українцями” за будь-яку ціну бажаного матеріального становища, вимріяного, але не доступного для переважної більшості за радянських часів” [Іващенко, 2010: с. 49].

Напрошується аналогія з тією ситуацією, що склалася у вітчизняній соціологічній науці впродовж останніх двох десятиліть і відчувається кожним сучасним соціологом. Чи не зобов'язані ми поширенням “свіжеспечених” полстерських центрів і служб, що називають себе науковими, саме такими “постдефіцитними” тенденціями, вловленими ще Т.Заславською, яка вважала знищення тотального дефіциту одним із найважливіших наслідків розпаду радянської системи. Та чи не переходимо ми від одного дефіциту до іншого: від дефіциту товарів до дефіциту думок, зокрема обґрунтованих наукових теорій і концепцій, що не тільки пояснюють соціальні факти, а й указують напрям — до виходу з кризи, до втілення і — що не менш важливо — усвідомлення необхідності конкретних реформ, до оптимізації соціальних інститутів і взаємодії між ними тощо.

Схоже, ми не помітили, як деякі соціальні інститути, наприклад система засобів масової комунікації, поступово змінила роль пропагандистського інституту тоталітарної держави, що “вказує і направляє”, на роль служниці заможних хазяїв, роль публіциста і трибуна — на роль “Будь-який каприз за Ваші гроші”. Вельми актуальними є сьогодні думки В.Оссовського, який, характеризуючи публічне життя радянської доби, писав: “...“в офіційний семантичний код” було вмонтовано символіку обов'язкової підтримки чинних владних структур, яка — доки центр панував над правом і мав достатньо сил — успішно виконувала функцію підтримки наявної суспільної системи” [Оссовський, 1999: с. 35].

Слушним є риторичне питання: чи не сприяє сьогодні пасивність теоретичної соціологічної думки виробленню сучасного семантичного коду “обов'язкової підтримки”? Адже до функцій теоретичної соціології завжди належала також функція визначення *типу і характеру розвитку суспільства* на певному етапі його існування. Чи надає сьогодні соціологія узагальнений висновок у відповідь на традиційне запитання “чи правильним шляхом прямує Україна?”, чи не перекладає вона відповідь на це запитання суто на своїх респондентів?

Нагадаю, як виглядають відповіді на запитання: “Чи можна назвати сучасне суспільство, в якому Ви живете, справедливим?” За результатами останніх моніторинґів, 81,0% вважають його вкрай несправедливим або просто несправедливим; 17,4% дають нейтральну оцінку і лишень 1,6% вважають наше суспільство справедливим. “Підтверджують ці дані і відповіді на запитання, чи зможуть пересічні люди за десять років впливати на різні аспекти громадського життя? Більшість (69%) не бачать в майбутньому райдужних перспектив і відповідають, що “маленька людина” не зможе ні на що впливати, 31% налаштовані оптимістичніше...” [Шульга, 2009: с. 85]. Лише Є.Головаха проаналізував теоретико-сміслові значення показників соціального оптимізму в рамках їхньої динаміки, починаючи від 2000 року, коли українці оцінювали перспективу розвитку людства і своєї країни на нове століття. Співвідношення реалізованих надій і розчарувань завжди є одним із ключових показників рівня соціальної адаптації, готовності людей до нових умов, тим паче, що зафіксоване соціологами домінування розчарувань в основних сферах життя суспільства “означає масову відчуженість: сприйняття держави і суспільства як чужого й багато в чому ворожого сере-

довища життєдіяльності”, — наголошує Є. Головаха. І доходить висновку: “На мою думку, соціальна база протесту проти дій влади за умов економічної кризи існує” [Головаха, 2009: с. 17–18].

Отже, до чого може призвести зниження показників соціального оптимізму: до участі в різних формах протесту, до поновлення готовності віддати державу “в сильні руки”? До речі, очікування і бажання “твердої руки” з боку населення також вимірювалося соціологами впродовж попередніх років.

Проте сьогодні ми дедалі частіше намагаємося розглядати ситуацію в певних рамках, зокрема слідом за І. Гоффманом визнаємо, що дії людини як члена суспільства більшою мірою визначаються “механічною відповідністю правилам”, ніж активним, утворювальним й усвідомлюваним началом; “базовими рамками розуміння, що їх використовують у нашому суспільстві, щоб надати подіям смислу”, — пише він на десятій сторінці “Аналізу фреймів”, а на першій адресує свої дорікання всій тодішній соціологічній спільноті: “Світ не є сценою: очевидно, театр не може бути скрізь” [Goffman, 1974: р. 1].

Справді, фрейми як принципи організації, що визначають наш повсякденний досвід, є лише нашими уявленнями про те, що ми бачимо в соціальній реальності, це своєрідні схеми інтерпретації, що дають нам можливість сприймати, розташовувати, розрізняти і визначати, а назагал — усвідомлювати ті події, що відбуваються в нашому особистому житті й у світі. Однак думка, що без фреймів навколишній світ був би лише невпорядкованим набором індивідуально значимих, але не пов’язаних між собою подій і фактів, мабуть, виглядає застарілою. Разом із тим, якщо розуміти фрейм як сукупність елементів певної ситуації, що загалом являють собою систему, то таке розуміння наближає поняття фреймів до терміна “структури”.

“Підштовхування” населення до певних типових поведінкових проявів, що мають характер повторюваності й часової активності, завжди визначалося як пропагандистський вплив. Тепер про нього говорять відкрито лише в контексті електоральних кампаній, але те саме відбувається й у перебігу рекламних і PR-кампаній, і навіть деяких соціальних акцій. Де завершується заохочення, наприклад, стосовно вступу до лав волонтерів соціальних служб, і де починається пропаганда, наприклад, проти СНІД? А якщо замість соціальних акцій ми уявимо собі інші, політично спрямовані?

Популярність теорії фреймів саме стосовно сфери масового соціального впливу цілком зрозуміла, адже пояснень сутності впливу засобів масової комунікації на масову свідомість і громадську думку так само багато, як і випадків застосування цього впливу.

Останнім часом ставлення до конструкту “громадська думка” суттєво змінюється, та чи відповідає це реаліям? Маю зазначити, що чутки про застарілість поняття “громадська думка” дещо перебільшені. Особливо це стосується суспільства, яке й досі не залишає надій поповнити коло європейських демократій і стати повноцінним членом ЄС.

Неспростовним є і той факт, що головну роль у формуванні громадської думки от уже понад 50 років (щойно масштаби її впливу набули соціальної

значущості) відіграють засоби масової комунікації. Соціологічні дослідження засвідчують, що бурхливі нововведення в засобах масової комунікації, здійснювані завдяки досягненням науково-технічного прогресу, суттєво видозмінюють їхню природу, розширюють їхні функції в таких напрямках: 1) децентралізація (вибір програм дедалі більше залежить від індивіда); 2) збільшення обсягу інформаційних програм; 3) можливість інтерактивності (взаємодії завдяки зворотному зв'язку для обміну інформацією) [Конецкая, 1997: с. 202].

Зазначу, що розширенню інтерактивності сприяють усі три інноваційні тенденції в засобах масової комунікації. Адже можливість ширшого індивідуального вибору програм, відстежування поведінки аудиторії організаторами радіо- і телепередач сприяє зворотному зв'язку, забезпечує нові форми обміну інформацією (наприклад, через Інтернет-блоги) — тобто нові форми комунікації. Отже, поява в сучасних засобах масової комунікації нових можливостей для інтерактивності її споживачів дедалі більшою мірою створює умови для набуття масовою інформацією характеру масової комунікації.

Обстоювання соціофункціональних моделей створення інтерпретації (розуміння) і усвідомлення змісту масової комунікації — як з боку суб'єкта продукування цього тексту, так і з боку реципієнта знакової інформації — означає активність аудиторії, її включеність у процес сприйняття продукції ЗМК, а адресність впливу на аудиторію з боку сукупного комунікатора — двосторонній цілеспрямований процес взаємодії у масових комунікативних системах.

Саме через відстежування процедури виконання функції соціального контролю громадською думкою ми знаходимо багато спільного між системою незалежних засобів масової комунікації й інституціоналізованою громадською думкою, тобто “четвертою владою”. Як вважав один із фундаторів соціології громадської думки періоду горбачовської перебудови Ю. Левада: “Формування громадської думки — це одна із ознак розпаду тоталітарного суспільства і характерних для нього ідеологічних форм, а також відповідних типів масової свідомості й масової психології (комплексу стадності, фобії, “образу ворога” тощо). А відтак, є найважливішим компонентом становлення громадянського суспільства” [Левада, 1998: с. 5–6].

Виходячи з розуміння, що із соціологічної точки зору, згідно з якою громадська думка — це певний соціальний суб'єкт, який здійснює функції соціального контролю, можна констатувати, що ця функція повноцінно реалізується лише у суспільствах розвинутої демократії, де громадськість інституціоналізована у певних формах соціальних організацій (на кшталт “громадського телерадіомовлення”) і має можливість здійснювати соціальний контроль як по вертикалі (за владними структурами), так і по горизонталі (за самими членами суб'єкта громадської думки). У стабільному суспільстві розвинутої демократії інституціоналізована і реально наявна як соціальний важіль громадська думка зосереджує увагу на механізмах підтримання достатнього рівня порозуміння всередині суспільства, особливо стосовно його цінностей і цілей. Важко не погодитися з Е.Ноель-Нойман, що “громадська думка — це порозуміння між представниками однієї люд-

ської спільноти з приводу питання, що має важливе емоційне або ціннісне значення, яке мають поважати і індивід, і уряд з огляду на загрозу зазнати зневаги чи повалення” [Ноэль-Нойман, 1999: с. 253].

Таким чином, між соціологами і полстерами неодмінно виникає відмінність в інтерпретації саме атрибутивного змісту поняття “громадська думка”. Якщо полстери вбачають у ній лише певний стан суспільної свідомості, то для соціологів-учених, як уже зазначалося, громадська думка — це по-справжньому реальний соціальний суб’єкт, котрий здійснює функції соціального контролю. “Головне, що відрізняє соціологічне дослідження громадської думки від політлогу в методологічній площині, — це розгляд цього феномена крізь призму так званої соціологічної уяви” [Оссовський, 2005: с. 17]. На думку Чарльза Райта Міллза [Миллз, 1999: с. 15], соціологічна уява може слугувати не так соціологічною картою, як “світлом у кінці тунелю”, тобто покажчиком соціологічного бачення, особливо в процесі досліджень громадської думки як справжнього соціологічного феномена.

Один із концептуально-методологічних за своєю природою теоретичних висновків щодо позицій громадської думки та її ролі в демократизації суспільства полягає в тому, що з масиву смислів, сформованих соціологічною думкою останніх десятиліть, випливає, що *теорія є системою узагальненого знання*, яке відображає шляхом пояснення тих чи інших аспектів соціальної дійсності певні закони соціального розвитку. Саме в онтологічному розумінні соціального факту закладено можливість осягнути як різноманітні процеси, так і відношення, речі та структури. Діалектичний підхід вимагає врахування залежності факту від теорії, котра, відповідно, формує його теоретичне підґрунтя. Але при цьому не можна забувати про певну відносність такої залежності, позаяк факт також детермінований об’єктивною реальністю. Логіко-гносеологічне розуміння соціального факту охоплює поряд із фактологічними ознаками діяльності суб’єктів соціуму (що важливо і в інтерперсональному, і в соціально зорієнтованому спілкуванні за умов масової комунікації) і пов’язані з ними мотиви, навички, стиль мислення, пам’ять, диспозиції, рівень свідомості (масовий чи індивідуальний) тощо.

Методологічні підходи до визначення механізмів надання соціальним фактам певного змісту відображає система категорій наукового аналізу. Відповідно, соціальний факт можна визначити як дане розмаїття образів, понять, відчуттів і переживань, що викликають рефлексію суб’єкта стосовно явищ і подій соціальної дійсності в її безупинному відтворенні (наприклад, у процесі інформаційного обміну або в іншому ширшому і значимішому просторово-часовому континуумі). Отже, зміст і форма соціального факту визначаються рівнем розвитку цивілізації, способами транслявання нею певних зразків і традицій культури, рівнем знань та інтелектуального розвитку індивідів — суб’єктів комунікативної дії. Показником і водночас критерієм цього розвитку є пізнавальна парадигма, що спрямовує нас до висновку В.Ядова [Ядов, 2003: с. 43–44] про те, що в сучасній соціології соціальними фактами заведено вважати:

- а) сукупні, систематизовані характеристики масової поведінки;
- б) сукупні, систематизовані характеристики масової свідомості — думок, оцінок, суджень, вірувань тощо;
- в) сукупні, узагальнені характеристики продуктів людської діяльності — матеріальної та духовної.

Виконуючи функції вивчення закономірностей функціонування і розвитку суспільства, соціологія як наука загалом і в окремих її галузях ніби заново визначає, тобто (за висловом І.Попової) “перевизначає” суспільство [Попова, 2000]. Філософи ще на початку ХХ століття визначали майбутнє місце і значення соціологічної теорії, без якої соціологія так і залишалася б дослідницею “помежевих сфер”. “Оскільки у так званій “соціологічній” літературі ми натрапляємо на по-справжньому цінні та плідні дослідження, вони стосуються зазвичай сфер, помежевих між окремими царинами громадського життя і тому невлонюваних традиційними соціальними суспільними науками” [Франк, 1992: с. 20].

Визнаючи, що науковим дослідженням суспільства передувала повсякденна картина буття “як воно є”, ми акцентуємо те, що всі процеси, котрі відбуваються у просторі буття значень, яким є “семіосфера” (Ю.Лотман), а також усі комунікативні процеси і процедури їх вивчення відсилають нас до процесуального підходу, який (поряд із формулюванням засадових принципів положень й операціоналізацією апаратних понять) створює той шлях, що його визначають як методологічну стратегію.

Якщо онтологічний підхід веде нас до узагальнених проблем буття: співвідношення світу удаваного — “гіперреальності” — і реального; повсякденного — як динамічної системи потреб — і унікального, неповторного; автентичного і спільного, типового для більшості, то процесуальний підхід реалізує базовий методологічний принцип — вивчати явища і процеси дійсності в повноті й розмаїтті їхніх проявів, у послідовному розгляді їхніх взаємозв’язків і динаміці змін, детермінуючи їх як усталені й мінливі ознаки та властивості.

Артикулюючи можливість реалізувати паралельно два вагомні загально-теоретичні методологічні підходи, а саме: онтологічний і процесуальний, ми фактично демонструємо застосування поліпарадигмальності соціології як теоретичної науки [Ядов, 2003: с. 479].

Загальнонаукові принципи теоретичного дослідження як атрибут, а отже, підмурок і необхідна передумова соціологічного дослідження дають ученим змогу в рамках поставлених цілей і завдань дослідження не зосереджуватися суто на розширенні знання суб’єкта про об’єкт, адже відомо, що одного пояснення загальнометодологічної процедури фіксації пізнавальних характеристик об’єкта, за якої із необхідністю фіксується рівень “незнання” суб’єкта, вочевидь замало. Саме в результаті такої процедури уможлиблюється визначення міри новизни, тобто з’ясування того, якого рівня і якої саме інформації про об’єкт бракувало або цей рівень і ця інформація були недоступні. Так, наприклад, уже наприкінці 1990-х було артикульовано факт відокремлення громадянського суспільства від політичної сфери, що його Н.Костенко визначила як одну із найпомітніших “емансипаційних

інтенцій” західного суспільства в межах практично двох останніх століть [Медиа в выборах, 1999: с. 20]. При цьому слід наголосити, що громадянське суспільство, згідно з думкою Ч.Тейлора, взагалі існує у двох формах, таких як ринкова економіка і публічна сфера [Taylor, 1995]. Чи можемо ми сьогодні з радістю визнати, що на двадцятому році незалежності зрештою здобули незалежну публічну сферу? Об’єктивно — ні. У рамках суб’єкт-суб’єктних відносин іще можна частково стверджувати, що певні натяки на це існують, хоча прихильники теорії соціальних трансформацій початку 1990-х сміливо прогнозували ймовірність її (незалежної публічної сфери) формування в Україні. Потреба у соціальній теорії загальнодержавного масштабу відчутна й досі, проте ані власних Бжезинських, ані теоретиків на кшталт Петра Штомпки чи Єжі Вятра ми поки що не маємо. Соціальна реальність являє собою, на думку П.Штомпки, “міжіндивідуальну” (міжособистісну) реальність, в якій існує мережа зв’язків, прихильностей, залежностей, обмінів, відносин особистої прихильності тощо. Це міжособистісне поле реальних зв’язків перебуває в постійному русі, йому властива динамічність, воно розширюється і звужується, посилюється, послаблюється. Для відображення багатовимірності міжособистісного поля також уведено термін “соціокультурне поле”. У цьому полі П.Штомпка виокремлює чотири рівні: 1) артикуляції, легітимації або переформулювання ідей, виникнення і зникнення ідеологій, доктрин і теорій; 2) інституціоналізації, перегляду норм, цінностей, правил чи відмови від них; 3) вироблення, диференціації й переформування каналів взаємодії; 4) кристалізації, утвердження і перегрупування можливостей, інтересів, життєвих перспектив і статусів [Штомпка, 1996: с. 27–30].

Соціологія знання і соціологія науки демонструють нам спільне розуміння поняття наукового закону: будь-який науковий закон дає опис не емпіричних, а ідеальних процесів і залежностей (закономірностей), що збігаються із фактично спостережуваними лише за наявності певних умов. Ясна річ, що наукове поняття також є максимально точним і адекватним лише в заданому категоріальному контексті. Отже, розбудова справжнього громадянського суспільства можлива лише за дотримання певних умов і наявності демократичних принципів, що їх держава захищає, виконуючи тим самим зобов’язання перед членами соціуму.

Відоме протиставлення держави і громадянського суспільства як протилежних сфер життєдіяльності людей нині видається вельми ідеалізованим тлумаченням застосовно до ймовірності встановлення принципів громадянського суспільства, принаймні в країні, яка переживає глибоку системну кризу. На мою думку, куди пліднішою, ніж ідеалізація характерних для громадянського суспільства спроб установавлення відносин, є ідея Фердинанда Тьоніса про громадянське суспільство, як “суспільство обміну”. Погоджуючись із тим, що громадська думка являє собою специфічний прояв суспільної свідомості, зі своєю певною структурою і формами її вираження, хочу наголосити, що вже тоді увиразнилося як одне з найскладніших питань про зв’язок громадської думки і науки. Тут доречно нагадати справедливість гегелівського висловлення, що інтелект намагається лише охопити світ таким, яким він є, воля ж, навпаки, прагне того, щоб зробити світ тим,

чим він має бути. Аналогічно — суспільна свідомість не вичерпується громадською думкою, тим паче, що вона є однією з форм прояву суб'єктивного інтересу. Безумовно, інтерес у свідомості певного актора (у нашому випадку — учасника комунікативної взаємодії у медіа-просторі) може існувати і поза межами громадської думки, але сама громадська думка завжди буде віддзеркаленням певних інтересів (групових, індивідуальних; спрямованих на об'єктивацію чи ідеалізацію дійсності, соціальне самоствердження чи вибірккову самореалізацію).

Усе згадане вище визначає міру відображення в суспільній свідомості такої картини світу, яка на синхронному рівні може визнаватися об'єктивною. Якщо визначити цю синхронну картину світу як соціальну реальність, то на індивідуальному (суб'єктивному) рівні ми матимемо такий конструкт, як життєвий світ особистості, що сьогодні вже не може бути відмежованим, відірваним від науки і культури загалом.

Крім реалізації комплексного підходу до вивчення проблем відтворення і репрезентації таких “помежових сфер”, якими є життєвий світ особистості і відображення у масовій свідомості реальних соціальних відносин (зокрема й політичних), ми намагаємося виявити спільне й особливе в полі суміжних понять, таких як масова свідомість, суспільна свідомість і громадська думка. Виходячи з поняттєвого апарату соціальної філософії, ми маємо визнати, що “суспільна свідомість” є конструктом більш обсяжним, ніж масова свідомість, котру можна визнати певним різновидом або сектором суспільної свідомості. Як відомо, носієм суспільної свідомості, безумовно, виступає суб'єкт суспільної діяльності; не лише окремий індивід, особистість, а й соціальна група, клас, суспільство загалом.

Якщо замислитися над тим, який саме вплив справляють суб'єкти громадської думки на владні структури, то першою чергою треба з'ясувати, для якого типу суспільств це актуально. Зважаючи на доволі низький рівень особистої участі в суспільних рухах і організаціях населення України і дуже високий рівень недовіри до владних структур, можна констатувати, що йдеться про нестабільні суспільства перехідного періоду, адже “до нас ніхто не мав досвіду виходу з кризи посткомуністичних суспільств. Був досвід виходу з кризи лише посттоталітарних суспільств, у яких, на відміну від нас, були спотворені всі сфери, але не була зруйнована економіка” [Головаха, 2001: с. 128]. Таким чином, найімовірнішим є формування громадської думки саме через систему засобів масової комунікації, а з'ясування сутності і змісту репрезентацій суспільства у свідомості індивіда можливе переважно шляхом проведення соціологічних досліджень масового характеру, бо саме вони здатні встановити той самий “зворотний зв'язок”, про який дуже часто згадують і журналісти, і урядовці. Пригадаймо ще раз одну з найвидатніших постатей емпіричної соціології — Ю.Леваду, який порушував питання соціологічної теорії практично упродовж усього свого наукового життя — від лекцій із соціології до останньої прижиттєвої публікації, де вказував на хибність уявлення про те, що досягнення певного рівня добробуту здатне автоматично змінити інтереси і привести до зсуву цінностей більшості громадян пострадянських республік. Ці цінності є цінностями сучасної цивілізації, а свободи і права людини “викохуються” на ґрунті культурних тра-

дицій і, закріплюючись, слугують необхідним фундаментом економічного зростання і соціального розвитку [Левада, 2006: с. 12–18]. Цілком зрозуміло, що сучасне українське суспільство далеке від модернізації, і водночас, захоплено теоретизуючи в рамках “постмодерної перспективи”, забуваємо про необхідність розроблення власної “позамодерної” теорії суспільства, що потерпає не тільки від кризи, а й від браку інтелектуального соціологічного ресурсу, покликаною дати відповідь на питання, чи правильним шляхом прямує Україна і чи є цей шлях саме шляхом виходу з кризи.

Сьогодні вже ясно, що “модерні” рецепти постмодерних західних суспільств не спрацьовують. Залишається запитати самих себе, чи не створюємо ми власними зусиллями (іноді свідомо, іноді ні) такі “фрейми”, що дають нам змогу залишатися в рамках “зручної” теорії, яка мало що пояснює, однак дозволяє нам спокійно “спочивати на лаврах”. А втім, події громадського життя і сам перебіг суспільного розвитку набувають характеру непередбачуваних поворотів, що можуть стати фатальними і незворотними...

Джерела

Головаха Є. Соціальні наслідки економічної кризи // Українське суспільство 1992–2009. Динаміка соціальних змін / за ред. В. Ворони, М. Шульги. — К.: ІС НАНУ, 2009. — С. 14–21.

Головаха Е.И. Социологическая публицистика / Головаха Е.И. — К.: ІС НАНУ, 2001. — 226 с.

Іващенко О. Про анатомію економічної нерівності в сучасній Україні: соціологічні досліді / О. Іващенко // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. — 2010. — № 4. — С. 29–56.

Конецкая В.П. Социология коммуникации / В.П.Конецкая. — М.: Междунар. ун-т бизнеса и управления, 1997. — 304 с.

Левада Ю. Людина, натовп та маса в громадській думці / Ю. Левада // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. — 1998. — № 2. — С. 80–92.

Левада Ю. Человек недовольный? / Ю. Левада // Вестник общественного мнения. — 2006. — № 5. — С. 12–18.

Миллс Ч.Р. Социологическое воображение / Миллс Ч.Р.; пер. с англ. О.А. Оберемко; под общ. ред. и с предисл. Г.С. Батыгина. — М.: Стратегия, 1998. — 264 с.

Медиа в выборах: между политикой и культурой (контент-анализ политической прессы) / под ред. Н. Костенко. — К.: ІС НАНУ, 1999. — 218 с.

Ноэль-Нойман Э. Общественное мнение: Открытие спирали молчания / Ноэль-Нойман Э. — М.: Республика, 1999.

Оссовський В.Л. Громадська думка: спроба соціологічної інтерпретації / Оссовський В.Л. — К.: ІС НАНУ, 1999. — 137 с.

Оссовський В.Л. Соціологія громадської думки / Оссовський В.Л. — К.: Фоліант; Стилос, 2005. — 186 с.

Попова І.М. Повседневные идеологии. Как они живут, меняются и исчезают / Попова І.М. — К.: ІС НАНУ, 2000. — 219 с.

Франк С.Л. Духовные основы общества / Франк С.Л. — М.: Республика, 1992. — 511 с. — (Мыслители XX в.).

Штомпка П. Социология социальных изменений / П. Штомпка; пер. с англ. под ред. В.А. Ядова. — М.: Аспект Пресс, 1996. — 416 с.

Шкаратан О.И. Социальная стратификация России и Восточной Европы: сравнительный анализ / О.И. Шкаратан, В.И. Ильин. — М. : ГУ ВШЭ, 2006. — 472 с.

Шульга О. Оцінні доміанти масової свідомості в Україні // Українське суспільство 1992–2009. Динаміка соціальних змін / за ред. В. Ворони, М. Шульги. — К. : ІС НАНУ, 2009. — С. 85–91.

Ядов В.А. Стратегия социологического исследования. Описание. объяснение, понимание социальной реальности / Ядов В.А. — М. : Академкнига ; Добросвет, 2003. — 596 с.

Goffman E. Frame Analysis: An Essay on the Organization of Experience / Goffman E. — N.Y. : Harper Colophon, 1974.

Taylor Ch. Liberal Politics and the Public Sphere / Taylor Ch. // Philosophical Arguments. — Cambridge (Massachussets); London: Harvard University Press : 1995. — P. 257–287.